

JEL Classification: D20; D83; I25

Кузьмак О.М., д.е.н., професор
 Луцький національний технічний університет
<https://orcid.org/0000-0003-0394-0981>
kuzmakolena3007@gmail.com

Kuzmak O. Doctor of Economic Sciences, Professor
 Lutsk National Technical University
<https://orcid.org/0000-0003-0394-0981>
kuzmakolena3007@gmail.com

ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В даній статті узагальнено питання управління якістю вищої освіти. Основною метою дослідження є оцінка наявного досвіду впровадження управління системою якості вищої освіти в Україні, врахування іноземного досвіду та дослідження нормативно-правих аспектів з даного питання. Актуальність вирішення даної наукової проблеми обумовлена поглибленням глобалізаційних процесів, інтеграції України в європейський освітній простір що сприяє реформі вищої освіти в Україні. Досліджено досвід розробки та впровадження механізмів управління системою внутрішнього забезпечення якістю вищої освіти в закладах вищої освіти України. Проаналізовано нормативно-правове регулювання щодо управління як зовнішньої, та і внутрішньої систем забезпечення якості вищої освіти в Україні. Особливо важливим аспектом в управлінні системою внутрішнього забезпечення якості вищої освіти та її моніторингу є розробка та впровадження внутрішніх нормативних документів (положень, порядків, тощо) що забезпечили б формування, побудову, регулювання процедур внутрішнього забезпечення якості вищої освіти. Саме тому стратегію (політику) та процедури забезпечення якості освіти ЗВО повинен сформувати самостійно з урахуванням усіх елементів системи забезпечення якості освіти, законодавчих вимог, на основі своєї автономії та принципів прозорості. Оцінено забезпечення координації систем внутрішнього забезпечення якості в університетах України. Визначено, що новий шлях акредитації освітніх програм дав значний поштовх до розробки та впровадження в діяльності університетів України, внутрішніх положень або порядків, для врегулювання процесу проведення опитувань. Але потрібно чітко розуміти, що універсальних методів управління якістю на сьогодні не має, кожен університет йде своїм шляхом побудови внутрішньої системи якості. Результати дослідження можуть бути корисними для ефективної побудови системи якості у вітчизняних університетах, де в першу чергу має бути сформоване усвідомлення культури якості та академічної доброчесності у академічних спільнотах.

Ключові слова: *якість освіти, забезпечення якості вищої освіти, акредитація освітніх програм, управління системою внутрішнього забезпечення якістю вищої освіти, система зовнішнього забезпечення якості, культура якості.*

IMPLEMENTATION OF QUALITY MANAGEMENT SYSTEM IN HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

The relevance of the study is due to the deepening globalization processes, Ukraine's integration into the European educational space, which contributes to the reform of higher education in Ukraine. That is why it is important today to study the existing experience in implementing the quality management system of higher education in Ukraine, taking into account foreign experience and research of regulatory and legal aspects on this issue. The experience of development and implementation of mechanisms for managing the internal quality assurance system of higher education in higher education institutions of Ukraine is studied. The normative-legal regulation on the management of both external and internal quality assurance systems of higher education in Ukraine is analyzed. A particularly important aspect in the management of the internal quality assurance system of higher education and its monitoring is the development and implementation of internal regulations (regulations, procedures, etc.) that would ensure the formation, construction, regulation of internal quality assurance procedures in higher education. That is why the strategy (policy) and procedures for ensuring the quality of education should be formed by the HEI independently, taking into account all elements of the education quality assurance system, legal requirements, based on its autonomy and principles of transparency.

An assessment of the coordination of internal quality assurance systems in Ukrainian universities was conducted. It is determined that the new way of accreditation of educational programs has given a significant

impetus to the development and implementation of Ukrainian universities, internal regulations or procedures to regulate the process of conducting surveys. But it is necessary to clearly understand that there are no universal methods of quality management today, each university goes its own way to build an internal quality system. The results of the research can be useful for the effective construction of the quality system in domestic universities, where first of all the awareness of the culture of quality and academic integrity in academic communities should be formed.

Keywords: *quality of education, quality assurance of higher education, accreditation of educational programs, management of the internal quality assurance system of higher education, external quality assurance system, quality culture.*

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність дослідження обумовлена поглибленням глобалізаційних процесів, інтеграції України в європейський освітній простір що сприяє реформі вищої освіти в Україні. Саме тому важливим на сьогодні є дослідження наявного досвіду впровадження управління системою якості вищої освіти в Україні, врахування іноземного досвіду та дослідження нормативно-правих аспектів з даного питання.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Окремі аспекти проблеми управління системою якості вищої освіти висвітлені в працях вчених, зокрема Фіннікова (Фінніков та Терещук, 2020), (George Kwadwo Anane, Michael Addaney and Pohlenz Philipp, 2022), та ін. Згадані вчені внесли великий вклад у розробку теоретичних та практичних аспектів управління якістю вищої освіти. Не зважаючи на значну кількість публікацій в означеній проблематиці, серед вчених недостатньо досліджено питання щодо світового досвіду та досвіду України, щодо формування системи управління внутрішньою та зовнішньою системою управління якістю вищої освіти.

Цілі статті. Ключовими цілями статті є: необхідність у дослідженні впровадження системи управління якістю вищої освіти в Україні та стану формування системи управління якістю вищої освіти у країнах Європи та США.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Забезпечення якості в секторі вищої освіти викликало багато дискусій серед зацікавлених сторін вищої освіти протягом останнього десятиліття і стало більш актуальним питанням у найближчій перспективі. Частково це пов'язано з тим, що зацікавлені сторони вищої освіти очікують, що випускники закладів вищої освіти мають найвищу якість, щоб вони могли реалізуватися в будь-якому середовищі як у власній країні, так і на міжнародному рівні. На думку Michael Addaney (Michael Addaney and Pohlenz Philipp, 2022), сектор вищої освіти «в деяких колах розглядається як завершальний етап обробки випускника на ринок». Це передбачає, що заклади вищої освіти повинні розробити та впровадити адекватні механізми забезпечення якості, щоб переконати студентів, уряд, батьків, роботодавців та регуляторів вищої освіти, що випускники мають відповідну підготовку, щоб відповідати вимогам ринку. Основою для інтеграції української вищої освіти у світовий освітній простір є удосконалення нормативно-правового регулювання системи не лише зовнішнього, а й внутрішнього забезпечення якості вищої освіти. Ось чому система якості як ідея і як процес стало предметом суперечливих дебатів і чимось, що зустрічає опір, принаймні, коли його вперше впроваджують. За ці роки накопичився величезний масив літератури з дослідженнями припускаючи, що результати оцінювання не відображають достовірно та достовірно якість викладання і, таким чином, не можуть бути використані як основа для управлінських рішень, особливо якщо ці управлінські рішення мають бюджетне значення (Pohlenz, 2009; Shevlin, 2000). У ширшій перспективі різні автори виділяють різні ефекти оцінок, які не обов'язково пов'язані з якістю. Інші аргументи проти забезпечення якості стосуються природи академічного викладання, яке,

відповідно до цього типу аргументації, не може бути розбито на вимірювані одиниці та причинно-наслідкові зв'язки, які вказують на будь-який вплив викладачів на навчальні досягнення учнів. Питання про те, що таке якість у вищій освіті, неодноразово розглядалося з натяком на те, що навіть якщо якість неможливо легко визначити, це не означає, що її неможливо виміряти. Однак це підкреслює той факт, що вимірювання якості є непростим завданням. Незважаючи на те, що існування зовнішньої та внутрішньої системи якості сьогодні широко прийнято, дискусія, окреслена вище, все ще триває, принаймні в багатьох університетах, де вчені досі звинувачують систему якості як бюрократичний тягар, так і незаконне втручання з боку центрального керівництва, а саме ректора, офіс якого тримає у своїх руках занадто багато управлінських повноважень, щоб «регулювати та дисциплінувати науковців» (Lucas, 2014).

Посадові особи системи якості («менеджери з якості»), які відповідають за впровадження відповідних процедур (дослідження оцінки, внутрішній аудит якості тощо), постійно перебувають у незручному положенні, коли їм доводиться виправдовувати свої підходи та методи. Як наслідок, спеціалісти з контролю якості намагаються вдосконалити свої дослідницькі інструменти, щоб не відставати від методологічних дебатів, які ведуться в навколишньому просторі, кидаючи виклик методичним та управлінським підходам роботи менеджерів з якості.

У сфері вищої освіти України під час реформування зроблено перші кроки до вдосконалення нормативно-правового регулювання щодо забезпечення якості освіти, серед яких ухвалення Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про освіту». Однак сьогодні виникає нагальна потреба подальшого розроблення і вдосконалення нормативно-правових актів відповідно до новоприйнятих законів у сфері освіти. Досліджуючи нормативно-правове забезпечення системи якості освіти, варто зауважити, що певні нормативні та законодаві документи стосуються напряду забезпечення якості вищої освіти, а деякі документи мають лише опосередкований вплив. Так, у розділі 5 закону України «Про освіту» визначено сутність та складові системи забезпечення якості, інструменти, процедури та заходи підвищення якості освіти (Закон України «Про освіту», 2021). Визначено ліцензування освітньої діяльності, акредитацію освітніх програм, інституційну акредитацію закладів вищої освіти та виокремлено процес внутрішнього та зовнішнього моніторингу якості освіти. Процедура внутрішнього моніторингу передбачена проведення закладами вищої освіти самостійно. Згідно ст.16, розділу 5 Закону України «Про вищу освіту» в системі забезпечення якості вищої освіти виокремлені наступні складові:

- 1) системи забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);
- 2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти;
- 3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти (Закон України «Про вищу освіту», 2022).

Окрім цього, даним законом передбачено низку процедур та заходів внутрішньої та зовнішньої системи забезпечення якості вищої освіти. Саме даним нормативним документом визначено статус, повноваження, склад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Однією з основних місій закладів вищої освіти є створення належних умов для реалізації учасниками освітнього процесу знань, вмінь та професійних навичок. Саме тому особливо важливим аспектом в управлінні системою внутрішнього забезпечення якості вищої освіти та її моніторингу є розробка та впровадження внутрішніх нормативних документів (положень, порядків, тощо) що забезпечили б формування,

побудову, регулювання процедур внутрішнього забезпечення якості вищої освіти. Саме тому стратегію (політику) та процедури забезпечення якості освіти ЗВО повинен сформулювати самостійно з урахуванням усіх елементів системи забезпечення якості освіти, законодавчих вимог, на основі своєї автономії та принципів прозорості. Однією із надзвичайно важливих процедур забезпечення якості є процес опитування усіх стейкхолдерів освітнього процесу, який широко використовується закордонними університетами, та саме завдяки даному процесу і можливе вдосконалення якості вищої освіти відповідно до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) (*Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, 2015; 9. European Education and Culture Executive Agency, Eurydice, 2018*). Але при цьому варто зауважити, що врегулювання даного процесу повинно бути внутрішніми нормативними документами закладу вищої освіти. Залучення студентів на найпростішому рівні передбачає опитування студентів в кінці модулів або програм навчання. Однак думка студентів повинна лунає у всіх ключових напрямках діяльності університету та командах з розробки освітніх програм. Крім того, на національному рівні опитування задоволеності студентів матиме значний вплив на врахування думки студентства загалом, підвищення якості освіти та на організаційний успіх усіх закладів вищої освіти. Таким чином, університети зможуть по-справжньому слухати студентів та звертати увагу на їх потреби. Це є ключем до успіху будь-якого підходу, орієнтованого на студента університетів, гарантуватиме, що студенти візьмуть на себе відповідальність за формування своєї академічної кар'єри та братимуть активну участь у навчанні.

Долучення українських університетів до загальноєвропейського простору вищої освіти також вимагає від закладів, аби процес забезпечення якості в них був прозорим та «формалізованим» – створений відповідний підрозділ, дотримані вимоги згідно з низкою міжнародних стандартів. Хоча за останніми дослідженнями далеко не усі українські університети мають у своїй структурі відділи забезпечення якості освіти (рис.1)

Рис.1. Забезпечення координації систем внутрішнього забезпечення якості в університетах України (Фінніков, 2020).

Так, лише в половині закладів для цього створені окремі структурні підрозділи; у 8,7% закладів створено окрему посаду. У 30,1 % університетів ці функції передані навчально-методичним відділам, у 13,7% - деканам. Така практика показує, що в значній частині ЗВО реально не склалося розуміння важливості цього напрямку роботи, оскільки

навчально-методичні підрозділи традиційно перевантажені, і не мають для цього достатнього ресурсного та кадрового потенціалу (Фінніков, 2020).

Реформування системи освіти в Україні, зокрема, процедура акредитації освітніх програм, перебуває сьогодні у перехідному періоді від старих правил і процедур до нових європейських стандартів. Механізм акредитації спеціальностей, програм є одним з основних інструментів зовнішнього моніторингу якості освітньої діяльності та контролю за ефективністю роботи закладів освіти. З 2019 року після запуску Національного агентства з забезпечення якості вищої освіти була впроваджена в Україні нова процедура акредитації освітніх програм. В тому ж році паралельно було прийняте положення «Про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», введене в дію наказом МОН № 977 від 11.07.2019 року, яким визначений порядок проведення акредитацій, критерії оцінювання, процедуру прийняття рішень про акредитацію та передбачено процедуру визнання сертифікатів про акредитацію освітніх програм, виданих іноземними акредитаційними агентствами (Положення «Про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», 2020). Саме із введенням нової процедури акредитації освітніх програм, актуальними стали такі процеси, як опитування, яке до введення нової процедури акредитації проводилося далеко не усіма закладами вищої освіти України, якщо навіть і проводилося, то мало несистематичний та хаотичний характер. Новий шлях акредитації освітніх програм дав значний поштовх то розробки та впровадження в діяльності університетів України, внутрішніх положень або порядків, для врегулювання процесу проведення опитувань. Чи не вперше почали проводити опитування таких важливих стейкхолдерів освітнього процесу, як роботодавців та випускників. Значно зросла увага до якості викладання та рейтингування викладачів. Також можна з впевненістю констатувати, про значне збільшення частки ЗВО, які систематично практикують регулярні опитування студентів стосовно якості роботи конкретних викладачів.

Порівняно з 2017 роком, стрімко зросла роль антиплагіатної перевірки: для магістерських робіт – з 14,9 % до 84,7 %, для бакалаврських робіт – з 10,7 % до 64,5 %, для курсових – з 8,3% до 35%, для наукових робіт (статей, тез) – з 19,3% до 73,2%, для науково-дослідних робіт – з 9,5% до 55,2% (Фінніков, 2020). Проблема академічної доброчесності почала активно обговорюватися у суспільстві. При цьому можна стверджувати, що саме вимоги Національного агентства стали поштовхом до розвитку даної проблеми, що стимулювало вітчизняні заклади вищої освіти до розробки внутрішніх положень та інших нормативних документів для врегулювання питань антиплагіатної перевірки робіт не лише здобувачів вищої освіти, а й науково-педагогічних працівників.

Пошук шляхів забезпечення якості освіти у ЗВО є пріоритетним напрямом, оскільки якісна освіта забезпечує якісне навчання і виховання учасника освітнього процесу, і, відповідно, творить фахівця у відповідній галузі.

Висновки, обговорення та рекомендації. Отже, не зважаючи на те, що існуючі проблеми управління системою якості вищої освіти в Україні, все таки спостерігаємо значні зрушення в забезпеченні якості вищої освіти. Проте все таки постає гостра необхідність вивчення світового досвіду як внутрішнього, так зовнішнього забезпечення якості вищої освіти та впровадження передових практик для зростання якості вищої освіти. Але потрібно чітко розуміти, що універсальних методів управління якістю на сьогодні не має, кожен університет йде своїм шляхом побудови внутрішньої системи якості. Задля ефективної побудови системи якості в першу чергу має бути сформоване усвідомлення у академічних спільнотах культура якості та академічної доброчесності.

Авторські внески:

Концептуалізація: Кузьмак Олена

Зберігання даних: Кузьмак Олена

Формальний аналіз: Кузьмак Олена

Придбання фінансування: Кузьмак Олена

Розслідування: Кузьмак Олена

Методика: Кузьмак Олена

Ресурси: Кузьмак Олена

Нагляд: Кузьмак Олена

Підтвердження: Кузьмак Олена

Візуалізація: Кузьмак Олена

Написання: Кузьмак Олена

Список бібліографічного опису:

1. Фінніков Т.В., Терещук В.І. Розвиток систем внутрішнього забезпечення якості в українських закладах вищої освіти. *Аналітичний звіт*. Київ: Waite, 2020. 58с.
2. George Kwadwo Anane, and Michael Addaney. Managing Quality Assurance in Higher Education: The Case of the University of Energy and Natural Resources. *Journal of Education and Practice*. Vol.7, No.22, 2016 URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1112941.pdf> (дата звернення 10.01.2022).
3. Pohlenz, Philipp (2009). Datenqualität als Schlüsselfrage der Qualitätssicherung von Lehre und Studium. *Bielefeld: Universitätsverlag Webler*.
4. Shevlin, M, Banyard, P, Davies, M. and Griffiths, M. (2000). The Validity of Student Evaluation of Teaching in Higher Education: Love me. Love my Lectures? *Assessment and Evaluation in Higher Education*. Vol. 25, No. 4. 397-405.
5. Lucas, L. (2014). Academic resistance to quality assurance processes in higher education in the UK, *Policy and Society: Journal of Public, Foreign and Global Policy*. Vol. 33, Issue 3, P. 215-224. <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2014.09.006>
6. Закон України «Про освіту», редакція від 21.11.2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.01.2022).
7. Закон України «Про вищу освіту», редакція від 01.01.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 10.01.2022).
8. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). К.: ТОВ «ЦС», 2015. 32 с.
9. European Education and Culture Executive Agency, Eurydice. (2018). The European higher education area in 2018 : *Bologna Process implementation report*, Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2797/63509>
10. Положення «Про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», введене в дію наказом МОН № 977 від 11.07.2019 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text> (дата звернення: 10.01.2022).

References:

1. Finnikov T.V., Tereshchuk V.I. (2020). *Rozvytok system vnutrishnoho zabezpechennia yakosti v ukraïnskykh zakladakh vyshchoi osvity* [Development of internal quality assurance systems in Ukrainian higher education institutions]. *Analitychnyi zvit* [Analytical report]. Kyiv: Waite. 58p. [in Ukrainian].
2. George Kwadwo Anane, and Michael Addaney. Managing Quality Assurance in Higher Education: The Case of the University of Energy and Natural Resources. *Journal of Education and Practice*. Vol.7, No.22, 2016 Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1112941.pdf> (accessed 10 January 2022). [in English].
3. Pohlenz, Philipp (2009). Datenqualität als Schlüsselfrage der Qualitätssicherung von Lehre und Studium. *Bielefeld: Universitätsverlag Webler*. [in German].
4. Shevlin, M, Banyard, P, Davies, M. and Griffiths, M. (2000). The Validity of Student Evaluation of Teaching in Higher Education: Love me. Love my Lectures? *Assessment and Evaluation in Higher Education*. Vol. 25, No. 4. 397-405. [in English]
5. Lucas, L. (2014). Academic resistance to quality assurance processes in higher education in the UK, *Policy and Society: Journal of Public, Foreign and Global Policy*. Vol. 33, Issue 3, P. 215-224. <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2014.09.006> [in English].
6. Zakon Ukrainy «Pro osvitu», redaktsiia vid 21.11.2021r. [Law of Ukraine «On Education», version of 21.11.2021]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (accessed 10 January 2022). [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu», redaktsiia vid 01.01.2022 r. [Law of Ukraine «On Higher Education», version of 01.01.2022]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (accessed 10 January 2022). [in Ukrainian].
8. Standarty i rekomendatsii shchodo zabezpechennia yakosti v Yevropeiskomu prostori vyshchoi osvity (ESG) [Standards and guidelines for quality assurance in the European Higher Education Area (ESG)]. Kyiv: CS LLC. 2015. 32 p. [in Ukrainian].
9. European Education and Culture Executive Agency, Eurydice. (2018). The European higher education area in 2018 : *Bologna Process implementation report*, Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2797/63509> [in English].
10. Polozhennia «Pro akredytatsiiu osvithnikh prohran, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity», vvedene v diiu nakazom MON № 977 vid 11.07.2019 roku [The Regulation "On Accreditation of Educational Programs for the Training of Higher Education Applicants" was enacted by Order of the Ministry of Education and Science № 977 of July 11, 2019.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text> (accessed 10 January 2022).[in Ukrainian].

Дата подання публікації 11.01.2022 р.